

23. Gotu nad Chornum morem // Vasulkivski visti. – 1942. – 17 veresna.
24. Nimezko–ykrainski vzaemunu v dzerkali ukrainskoi movu // Vasulkivski visti. – 1942. – 1 lystopada.
25. Z istorii ukrainsko–nimezkuch vidnosun. – Ukrainske slovo. – 1941. – 12 lystopada.
26. Satanizm ta iudivstvo. – Dzvin. – 1942. – 24 chovtna.
27. Dzvin. – 1942. – 26 kvitna.
28. Pereyaslavski visti. – 1942. – 23 travna.
29. Presa pro Chovten // Vidrozdenna. – 1942. – 6 grydna.
30. Dzvin. – 1941. – 24 chovtna.
31. Vid kolgospiv do oodnoosibnuch gospodarstv // Vidrodchenna. – 1942. – 20 grydna.
32. Ivankivski visti. – 1943. – 28 sichna.
33. Taemnuzi kremliivskogo dvory // Dzvin. – 1941. – 12 grydna.
34. Taemnuzi kremliivskogo dvory // Dzvin. – 1941. – 12 lystopada.
35. Ivankivski visti. – 1943. – 29 zervna.
36. Cho dialos y Charkovi? // Dzvin. – 1942. – 3 lupna.
37. Orientazia na vlasni sulu // Ostanni visti. – 1941. – 17 lystopada.

Kunyskyi M., *Candidate of History, Deputy Direktor General Ukrainian State of Poste Ukrposhta (Ukraine, Kyiv)*

The Nazi occupation of Ukraine included measures of legitimacy by being made new procedures which state's political system

Analyzes the characteristics of legitimizing events held by the civil administration Rayhskomisariat "Ukraine". The author examines these phenomena and processes in the context of the features of the goals and tasks of the occupation policy.

Keywords: expansion, Third Reich, Rayhskomisariat "Ukraine", the Nazi occupation, civil administration, the local population.

Куницький М., кандидат исторических наук, заместитель генерального директора Украинского государственного предприятия почтовой связи "Укрпочта" (Украина, Киев)

Легитимационные мероприятия оккупационного аппарата власти Рейхскомиссариата "Украина" (1941–1942 гг.)

Анализируются особенности проведения легитимационных мероприятий, которые проводились гражданской администрацией Рейхскомиссариата "Украина". Автор рассматривает эти явления и процессы в контексте особенностей реализации целей и заданий оккупационной политики.

Ключевые слова: экспансия, Третий Рейх, Рейхскомиссариат "Украина", нацистская оккупация, гражданская администрация, местное население.

* * *

УДК 261.7(477)

Якуніна К. І.,

викладач кафедри релігієзнавства і теології,
Національний університет "Острозька Академія"
(Україна, Острог), kategorya.yakunina@oa.edu.ua

**ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КУРСУ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1944–1953 РР.):
ЗАКОНОДАВЧА БАЗА (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ
ТА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

Аналізується законодавча база впровадження нового курсу релігійної політики радянської влади у 1944–1953 рр. на прикладі Волинської та Рівненської областей. У процесі дослідження використовувались порівняльно-історичний метод та методи аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення.

Нормативна база релігійної політики радянської влади здебільшого виконувала формальну функцію в тоталітарній державі, замість того, щоб бути гарантією захисту прав її громадян. На перший погляд, підкріплення релігійної політики 1944–1953 рр. "спеціалізованою" нормативною базою дозволило відчутти віруючим теплість з боку держави у сфері релігії, дало можливість боротися за свою віру. Проте, з іншого боку, велика кількість підзаконних актів, інструкцій, доповнень виконавчих органів радянської влади різних рівнів спричиняла таку плутанину, що дозволяла застосовувати один і той же закон по-різному, залежно від ситуації, і загалом не на користь віруючих. Крім того, починаючи із 1944 р., бюрократизм став одним із інструментів контролю та тиску на духовенство та віруючих. Навіть виконавши всі умови оформлення документів, добитись законного права на свою діяльність було можливо, лише пройшовши всі ступені підпорядкованості органів виконавчої влади у Радянському Союзі – від місцевого до республіканського та всесоюзного.

Ключові слова: радянська влада, релігійна політика, державно-церковні відносини, релігійні громади, Волинська область, Рівненська область.

Релігійна політика в Радянському Союзі завжди була одним із складових елементів/засобів врегулювання суспільного життя. Участь у військових акціях представників різних народів, приєднання нових територій із строкатою етноконфесійною ситуацією, сприяли зміні курсу у державно-церковних відносинах (у порівнянні із засадами державно-церковних відносин 1920–1930-х рр.). Вважаємо що, це був лише тактичний хід заради досягнення планів партійно-радянського керівництва з врегулювання післявоєнного життя суспільства. Позитивні зрушення у ході війни спричинили до аналізу та планування подальших дій для врегулювання післявоєнного суспільного життя в державі.

Обрана для дослідження тема становить значний науковий інтерес. Дослідженню питання релігійної політики радянської влади у 1940–1950-х рр. присвячували свої студії В. Баран, В. Войналович, В. Єленський, А. Колодний, О. Лисенко, Н. Шліхта. Проте особливість еволюції українського суспільства після незалежності країни значною мірою актуалізувала проблему інтеграції регіональних, релігійних та правових ідентичностей країни. Таким чином, дослідження локальних контекстів впровадження релігійної політики радянської влади дає можливість глибше осмислити й зрозуміти сучасний стан церкви в та релігії в державі, визначити стратегічні напрямки та механізми гармонізації державно-церковних взаємин з врахуванням особливостей їх розвитку на певній території.

Формування законодавчої бази нового курсу релігійної політики радянської влади розпочалося із прийняття постанови Раднаркому СРСР від 28 листопада 1943 р. "Про порядок відкриття церков". Цей документ встановлював порядок відкриття чи відновлення діяльності культового приміщення та визначав порядок реєстрації релігійної громади. Фактично постанова стосувалася реєстрації саме православних громад. Для реєстрації необхідно було подати заяву за підписом активу церкви (всі, хто підписувались під документом, повинні були бути повнолітніми, проживати в цій місцевості, не мати судимості). Члени громади зазначали в заяві вік, громадянство, місце проживання та роботи, зазначався склад та основні відомості виконавчого комітету громади (3 чол.). До документації на реєстрацію громади надавався завірений нотаріально (чи у сільраді) договір оренди приміщення, довідки про технічний, санітарний та протипожежний стан культового приміщення. Обов'язковим був перелік культового майна [1, с. 104–105].

Процедура оформлення відповідної документації на реєстрацію релігійної громади була копіткою та бюрократично заплутаною. Проте незнання процедури нотаріального оформлення документів не зупиняло членів громад перед можливістю узаконити релігійну діяльність. Найважчою була сама процедура прийняття рішень щодо реєстрації / не реєстрації організації. Всі документи спочатку розглядалися місцевими органами влади, після чого передавалися до обласних чи республіканських уповноважених у справах Руської православної церкви. У Волинській та Рівненській областях, після сформування Волинсько-Рівненської єпархії, питання реєстрації громади уточнювалося також із єписко-

пом. Після проходження всіх етапів, висновок (лише позитивний) передавався для затвердження до уряду республіки, який доводив до відома облікком чи раднаркоми про можливість реєструвати ту чи іншу релігійну організацію. Рішення про нереєстрацію громади міг винести не тільки уряд республіки, а й місцевий уповноважений, до компетенції якого входила попередня перевірка заяв віруючих. Проте відхилити прохання міг ще й єпископ, якщо не підтримував клопотання віруючих чи не вбачав доцільності у відкритті храму [7, с. 155–156].

Для врегулювання ситуації із іншими релігійними громадами, до яких радянська влада відносила старообрядців, вірмено-грегоріан, греко-католиків, католиків, лютеран, мусульман, іудеїв та протестантів, РНК СРСР 19 листопада 1944 р. видав постанову “Про порядок відкриття споруд релігійних культів”. Фактично ця постанова повторювала вимоги попередньої. Проте значною відмінністю у документі була вимога подання заяви не менше як від 20 членів громади, що не позбавлені судом виборчих прав [8, с. 156].

Видані постанови дали змогу узаконити здійснення релігійних обрядів, а також спричинили процедуру реєстрації керівників релігійних організацій. Документація, яку необхідно було подати, містила біографічні відомості, інформацію про трудовий стаж, діяльність під час окупації, судимість / несудимість та посвідчення про призначення на посаду від відповідного релігійного центру [1, с. 105–106]. Ще одним наслідком впровадження нових нормативних актів стала залежність громади від релігійної споруди, адже фактично її наявність та відповідний технічний стан визначали можливість діяльності релігійної організації. У разі вилучення культового приміщення (через потребу місцевої влади чи загрозу безпеці оточуючих) чи завершення терміну оренди муніципального, чи приватного будинку, що використовувався як молитовний будинок, релігійну організацію могли зняти із реєстрації. Оновлене законодавство 1940-х рр., на думку О. Лисенка, ускладнювало життя тим, хто впроваджував ці документи, і тим, кого вони стосувалися [8, с. 158].

Крім нормативних документів, що безпосередньо стосувалися державно-церковних відносин протягом 1944–1953 рр. опубліковано низку підзаконних актів, постанов, інструкцій та розпоряджень, в яких відображався процесуальний процес у разі з’ясування фінансових, юридичних питань, сфери оподаткування, військової повинності тощо.

Для врегулювання питання права власності на рухоме та нерухоме майно релігійними громадами в Західній Україні була прийнята постанова “Про порядок обліку та використання націоналізованого, безнаглядного та безгосподарського майна” від 17 квітня 1943 р. Цей документ надавав право безплатного користуватися культовим приміщенням, проте підкреслював, що право власності на будь-яке нерухоме майно не може належати релігійним організаціям чи церкві, воно належить державі [7, с. 161].

Нагальним у перші післявоєнні роки стало питання щодо статусу тих приміщень, які були пам’ятками історії та культури та використовувались як культові споруди. Постанова Ради Міністрів СРСР від 14 жовтня 1948 р. № 3898 “Про заходи до поліпшення охорони

пам’яток культури на території УРСР” встановлювала порядок користування такими приміщеннями. Пам’ятки архітектури передавалися в оренду релігійним організаціям лише за умови оформлення охоронно-орендного договору або охоронного зобов’язання, що укладалися у присутності представника обласного відділу Управління у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР. За цими договорами керівники релігійних громад несли повну відповідальність за технічний стан споруди, за їх своєчасний ремонт та за благоустрій ділянок, зайнятих спорудою. За недотримання вимог користування пам’ятками архітектури, за заподіяння руйнування чи пошкодження будівлю вилучали із користування релігійної організації та стягували відшкодування у розмірі повної вартості відновлювальних робіт [6, с. 134–135].

Одним із важливих питань, що потребувало законодавчого врегулювання у 1944–1945 рр., була військова повинність духовенства. 3 листопада 1944 р. Комісією при РНК СРСР зі звільнень та відстрочок від мобілізації створено спеціальну постанову, що надавала право на звільнення від військової служби священнослужителів, які мали ієрейський чи дияконський чин та були зареєстровані уповноваженими Рад у справах релігійних культів чи РПЦ [1, с. 108]. Таким чином від військової повинності не звільнялися псаломщики, чернецтво та учні духовних навчальних закладів.

Найгострішим питанням 1944–1946-х рр. було врегулювання оподаткування служителів релігійних культів. За влучним зауваженням Н. Шліхти, “одним з найефективніших репресивних знарядь у руках держави стала податкова політика” [10, с. 64]. Незважаючи на те, що основним законодавчим актом у встановленні податків була постанова РНК СРСР від 30 квітня 1943 р. “Про прибутковий податок з населення”, до введення в дію постанови Ради Міністрів СРСР № 2584 від 3 грудня 1946 р. “Про порядок оподаткування служителів релігійних культів” і супровідного циркуляру № 870 Міністерства фінансів від 13 грудня 1946 р., оподаткування служителів культу здійснювалося за десятками нормативних актів. Податкова політика щодо священнослужителів керувалася наступними документами: указом РНК СРСР “Про воєнний податок” від 29 грудня 1941 р. (стягувався з духовенства; ченці та черниці звільнялися, якщо не мали особистого прибутку) [1, с. 109], указом РНК СРСР “Про податок на холостяків, одиноких і бездітних громадян СРСР” від 21 листопада 1941 р. (духовенство звільнялися від податку на холостяків; ченці та черниці монастирів не сплачували податку на самотніх та бездітних громадян) [1, с. 109], інструктивним листом Народного комісаріату фінансів СРСР № 198 від 17 квітня 1944 р. “Про порядок оподаткування служителів релігійних культів та інших осіб, які одержують дохід від релігійних громад”, інструктивним листом № 620 від 9 листопада 1944 р. “Про порядок оподаткування викладачів духовних шкіл” [9, с. 972], листом Наркомфіна СРСР від 24 лютого 1945 р. “Про проведення державних та місцевих податків і зборів на території Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської, Тернопільської, Чернівецької областей УРСР у 1945 р.” [8, с. 172]. Така велика кількість нормативних документів спричиняла плутанину як у працівників Народного комісаріату фінансів, так і у священнослужителів.

Незначне спрощення податкового тиску духовенство відчуло після впровадження в дію зазначеної вище постанови 1946 р. У документі зазначалося, що оподаткування служителів культу стягувалося: 1) із доходів від виконання релігійних обрядів як у приході, так і безпосередньо від віруючих (у грошовій або/та натуральній формі); 2) із доходів від будівель і сільського господарства; 3) із доходів від викладацької діяльності в духовних навчальних закладах; 4) із доходів від роботи в органах управління релігійних об'єднань. Доходи від цих видів діяльності оподатковувалися прибутковим податком за статтею 19 указу 1943 р. “Про прибутковий податок населення” [4, арк. 28–30]. Супровідний циркуляр Міністерства фінансів 1946 р. зазначав, що в постанові зберігається норма звільнення від оподаткування ченців та черниць монастирів від сплати податку на холостяків, самотніх та бездітних громадян. У цьому ж документі зазначалося, що особи, які працюють у релігійних організаціях за трудовими договорами (регенти, хористи, бухгалтери, сторожі, прибиральники), укладеними за участю профспілкових організацій, оподатковуються за статтею 5 указу 1943 р., як такі, що підпадають під діюче законодавство про працю, тобто на однакових підставах із всіма робітниками та службовцями [6, с. 126–128].

Чинним залишилося оподаткування служителів релігійних культів, які проживали у сільській місцевості. Проте до цієї категорії громадян почали застосовувати положення ст. 7 пункт “г” постанови РНК СРСР від 11 вересня 1937 р. “Про самооподаткування населення” в розмірі 150 крб. на рік, як до нетрудових селянських господарств [4, арк. 28–30]. До 1946 р. духовенство оподатковувалося згідно з пунктом “б” ст. 7 постанови 1937 р. в розмірі 40 крб. на рік, як громадяни, що мають трудові доходи не за наймом [9, с. 973]. Таким чином, духовенство, котре проживало у сільській місцевості, повинно було сплачувати сукупний податок від різного виду доходів. Уточнення щодо оподаткування служителів культу в постанові 1946 р., що містилися в супровідному циркулярі, диференційований підхід до оподаткування різних груп духовенства, спричиняли велику кількість скарг останніх та можливості для порушення карних справ з боку представників органів Міністерства фінансів. Проте запутаність законодавчого закріплення фінансових зобов'язань священнослужителів була спричинена ще й можливістю позбавитись матеріального тиску шляхом зміни професії. Так, Н. Шліхта слушно зауважує, “що диференційоване оподаткування жодним чином не ставило під сумнів соціальну ворожість єпископату і духівництва, радше, служителів Церкви таким чином заохочували жертвувати своїми прямими обов'язками заради світських занять” [10, с. 66].

Враховуючи те, що будь-яке нерухоме майно знаходилося у власності громади тільки на правах оренди, виникало питання про специфіку оподаткування та страхування культових будівель. Для роз'яснення процедури Наркомфін СРСР оприлюднив інструкційний лист від 3 червня 1944 р. “Про податок з будівель, земельну ренту і страхові платежі за церковні споруди”. Цей лист визнавав практику страхування церковних споруд на загальних засадах, тобто громада повинна була сплачувати страховий внесок у розмірі 0,85% від страхової суми [1, с. 107]. Разом з тим, в листі уточнювалося, що

страхування й оподаткування із будівель та земель здійснюється лише із діючих храмів [8, с. 164]. Це уточнення давало можливість призначати податки на храми, в яких не здійснювалися богослужіння, проте вони залишалися зареєстрованими за списками уповноважених.

До окремої групи оподаткування належали монастирі. 29 серпня 1945 р. РНК СРСР видав постанову № 2215 “Про порядок оподаткування прибутків монастирів та підприємств при єпархіальних управліннях” [6, с. 126]. Постанова повторювала розпорядження 1946 р. про звільнення від податку на холостяків, а також продовжила практику податкової політики 1943 р. щодо звільнення від військового податку населення монастирів як таке, що не має доходів. Нововведенням було прирівнення в оподаткуванні монастирів до підприємств з виготовлення свічок та іншого церковного начиння через наявність власного сільського господарства на їх території.

Особливий статус монастирів, як специфічних сільських господарств, спричинив створення окремого нормативного акту. Так, 29 травня 1946 р. Рада Міністрів СРСР видала постанову № 1130–463–с “Про православні монастирі” (аналогічна постанова Ради Міністрів УРСР від 12 серпня 1946 р. № 1414–78), що закріплювала за останніми їх юридичні та господарські права. В документі зазначалося, що: “1) за існуючими монастирями закріплювалися всі земельні угіддя (орні землі, пасовища, сади, виноградники), якими вони володіли на 1944 р.; 2) незабезпечені земельними угіддями монастирі одержували від місцевих органів виконавчої влади земельні ділянки, проте не більше 0,15 га на кожного члена громади; 3) в план матеріально-технічного постачання регіону вносились необхідні для діяльності монастирів будівельні матеріали та сільськогосподарські машини; 4) розташовані на території монастирів націоналізовані на 1944 р. споруди передавалися у власність на правах оренди із органами місцевої влади” [2, арк. 148–150]. Водночас, закріплення за монастирями господарських прав автоматично призвело до того, що з 1946 р. вони залучалися до обов'язкових поставок державі сільськогосподарської продукції та продуктів тваринництва за нормами, встановленими для одноосібних, підсобних господарств певного району. Незважаючи на досить детально розписані правові норми існування монастирів в умовах нової релігійної політики радянської влади, підзаконні акти та інструкційні листи різного рівня органів влади дозволяли не буквально виконувати положення постанов. Наприклад, у виняткових випадках виконавчі комітети обласних рад, за погодженням уповноважених РСРПЦ, могли не тільки не полишати муніципальні будівлі на території монастирів, а й клопотати про переміщення самої обителі.

Стаття 135 Конституції СРСР 1936 р. зазначала, що “незалежно від расової і національної приналежності, статі, віросповідання, рівня освіти, осілости, соціального походження, майнового стану і минулої діяльності громадяни мають право брати участь у виборах депутатів, за винятком осіб, які визнані, у встановленому законом порядку, божевільними” [6, с. 90]. Таким чином, в Конституції республіки з'явилося нововведення, що дозволяло служителям культу користуватися такими ж правами у сфері соціального захисту населення, як і іншим громадянам Радянського Союзу. Найгострішими питан-

нями законодавства із соцзахисту громадян було пенсійне забезпечення та субсидійна оплата проживання чи одержання житла. Щодо пенсійного забезпечення, то священнослужителі підлягали під право отримувати пенсію: 1) за трудову діяльність, що передувала виконанню обов'язків священнослужителя; 2) за старістю (за віком); 3) через інвалідність (виплачувалась тільки у тому випадку, коли заробіток під час священнослужіння не перевищував попередній заробіток) [10, с. 65]. У тих випадках, коли громадяни СРСР продовжували працювати після призначення їм пенсії відділами соціального страхування населення, працівники цього відділу користувалися постановою РНК СРСР від 28 грудня 1938 р. "Про заходи щодо впорядкування трудової дисципліни, поліпшення практики державного соціального страхування і боротьби зі зловживаннями у цій справі", що дозволяла одержання прибутку поза пенсійним забезпеченням. Ця постанова встановлювала загальні ставки оплати за житло для трудових елементів (в тому числі і священнослужителів, котрі мали загальний трудовий стаж). Але органи соціального захисту досить часто допускали різночитання у вирахуванні ставки оплати за житло (її підвищення звичайно ж) чи призначенні / не призначенні пенсії саме через класифікацію прибутків від священнодій як нетрудових. Ця ситуація спричиняла постійну плутанину в різних регіонах республіки. У роз'ясненні відділу соцстархування для уповноважених РСРПЦ від 10 лютого 1945 р. щодо призначення пенсії було зазначено, що виплата служителям культу пенсії за віком може здійснюватись у тому випадку, коли сума пенсії разом із заробітною платнею від священнодій не перевищує суму заробітку, з якого нараховувалась пенсія [8, с. 173]. Варто зазначити, що роз'яснення було лише внутрішньою інструкцією для відповідних органів влади, а не нормативним документом, обов'язковим для виконання. Фактично на кінець 1953 р. служителі Волинсько-Рівненської єпархії РПЦ отримували такі суми пенсії: архиереї – 1000 крб., протоіереї, священники, ченці та черниці – 300 крб., протодиякони, диякони – 200 крб., штатні псаломщики – 150 крб., вдови священників – 200 крб., вдови дияконів – 150 крб., вдови псаломщиків – 100 крб. [3, арк. 111].

На думку В. Єленського, взявши за основу документи 1920–1930-х рр., нормативна база впровадження післявоєнної релігійної політики радянської влади перейняла і виразні принципи релігійної політики міжвоєнного періоду: "по-перше, релігійні організації законодавчо ставилися у завчасно не вигідне становище у можливій полеміці зі своїми ідейними опонентами, їхня приреченість на мовчання була легітимізована комплексом радянських законів, по-друге, законодавство містило певну кількість положень, що відкривали широкі можливості для посилення утисків та обмежень" [5, с. 82]. Разом з тим, варто відзначити і певні позитиви. Радянська влада вперше використала практику законодавчого закріплення певних норм релігійної політики. Проте значний об'єм нормативної бази, що регулювала відносини держави з релігіями та недоступність публічного з ними ознайомлення стали механізмом у системі контролю за поширення, діяльністю та функціонування релігійних громад.

Список використаних джерел

1. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії

та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс [Текст] / В. А. Войналович. – К.: Світгляд, 2005. – 741 с.

2. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-393. – Оп. 3. – Спр. 5. – 257 арк.
3. Державний архів Рівненської області. – Ф. Р-204. – Оп. 11. – Спр. 78. – 159 арк.
4. Там само. – Оп. 12. – Спр. 2. – 391 арк.
5. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні [Текст] / В. Є. Єленський. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 419 с.
6. Законодавство про релігійні культу [Текст] / за заг. ред. К. З. Литвина, А. І. Пшеничного. – К.: В-во політичної літератури України, 1973. – 261 с.
7. Лисенко О. Є. Держава і релігійні конфесії в Україні (1943–1945 рр.) [Текст] / О. Є. Лисенко // Актуальні проблеми вітчизняної історії XX ст.: збірник наукових праць / відп. ред. В. А. Смолій. – В 2-х т. – К.: Інститут історії України, 2004. – Т. 2. – С. 155–209.
8. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні. 1943–1946 [Текст] / О. Є. Лисенко. – К., 1998. – 404 с.
9. Швець Л. Про деякі форми антицерковної боротьби місцевих органів влади в середині 1940-х рр. [Текст] / Л. Швець // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / за ред. Т. Вишневіської. – Львів: Логос, 2009. – Кн. 1. – С. 969–974.
10. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. [Текст] / Наталя Шліхта. – Харків: Акта, 2011. – 468 с.

References

1. Voynalovich V. A. Partijno-derzavna polituka schodo religij ta religijnikh instytucij v Ukraini (seredyna 1940–1950 rr.): politologichnij dyskurs. – Kiev: Svitiglad, 2005. – 741 s.
2. Derzhavnyj arhiv Volyn's'koi' oblasti. – F. R-393. – Op. 3. – Spr. 5. – 257 ark.
3. Derzhavnyj arhiv Rivnens'koi' oblasti. – F. R-204. – Op. 11. – Spr. 78. – 159 ark.
4. Tam samo. – Op. 12. – Spr. 2. – 391 ark.
5. Yelenskiy V. Y. Religiya pislya komunizmu. Religijno-socialni zmini v procesi transformacij centralno- i shidnoevropejskikh suspilstv: focus na Ukraini. – Kiev, 2002. – 419 s.
6. Zakonodavstvo pro religijni kult / Za red. K. Z. Litvina, A. I. Pshenichnogo. – Kiev, 1973. – 261 s.
7. Lisenko O. Y. Derjava i religijni konfesiji v Ukraini (1943–1945 rr.) // Aktualni problemi vitchiznianoj istorii xx st.: zbirnik naukovih prac / Vidp. red. V. A. Smolii. – V 2 t. – Kiev, 2004. – T. 2. – S. 155–209.
8. Lisenko O. Y. Cerkovne jyttya v Ukraini. 1943–1946. – Kiev, 1998. – 404 s.
9. Shvec L. Pro deyaki formi anticerkovnoi borotbi miscevih organiv vladu v sereduni 1940 rr. // Istorija religij v Ukraini: naukoviy schorichnik / Za red. T. Vishnevskoi. – Lviv: Logos, 2009. – Kn. 1. – S. 969–974.
10. Shlihta N. Cerkva tih, hto vijiv. Radianska Ukraina, seredina 1940 – pochatok 1970 rr. – Harkiv: Akta, 2011. – 468 s.

Yakunina K. I., Teacher of department of religious studies, The National University of Ostroh Academy (Ukraine, Ostroh), kateryna.yakunina@oa.edu.ua

Introduction of new course of religious policy of soviet power (1944–1953): legislative base (on the example of the Volin and Rivne regions)

In the article the legislative base of introduction of new course of religious policy of soviet power is analyzed in 1944–1953 on the example of the Volin and Rivne regions. In the process of research method of analysis and synthesis, systematization and generalization was used.

Instead of being a guarantee of protection of the citizens' rights, for the most part the regulatory system of the religious policy in the Soviet government served a formal function in a totalitarian state. On the surface, the reinforcement of the religious policy in 1944–1953 with specific regulatory system allowed the faithful to experience the warming of the state in the sphere of religion, made it possible to fight for their faith. However, coincidentally, a large number of subordinate legislations, regulations, addenda at various levels of executive power of Soviet authorities entailed such confusion that allowed enforcing the same law in different ways, depending on the situation, and generally not in favour of the faithful. Furthermore, starting from 1943, the bureaucracy has become one of the pressing and controlling tools on the religious leaders and the faithful. Even having performed all the paperwork requirements, to achieve a legitimate right to operate the enterprise was

possible only through following all degrees of subordination of Soviet executive power – from local and regional to republican and all-Union.

Keywords: soviet power, religious policy, state church relations, religious societies Volin region, Rivne region.

Якунина Е. И., преподаватель кафедры религиоведения и теологии, Национальный университет “Острожская академия” (Украина, Острог), kateryna.yakunina@oa.edu.ua

Внедрение нового курса религиозной политики советской власти (1944–1953 гг.): законодательная база (на примере Волынской и Ровенской областей)

Анализируется законодательная база внедрения нового курса религиозной политики советской власти в 1944–1953 гг. на примере Волынской и Ровенской области. В процессе исследования использовались сравнительно-исторический метод и методы анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

Нормативная база религиозной политики советской власти по большей части выполняла формальную функцию в тоталитарном государстве, вместо того, чтобы быть гарантией защиты прав ее граждан. На первый взгляд, подкрепление религиозной политики 1944–1953 гг. “специализированной” нормативной базой позволило почувствовать верующим потепление со стороны государства в сфере религии, дало возможность бороться за свою веру. Однако, с другой стороны, большое количество подзаконных актов, инструкции, дополнений исполнительных органов советской власти разных уровней, ввели такую путаницу, которая позволяла применять один и тот же закон по-разному, в зависимости от ситуации, и в целом не в интересах верующих. Кроме того, начиная из 1943 г., бюрократизм стал одним из инструментов контроля и давления на духовенство и верующих. Даже выполнив все условия оформления документов, добиться законного права на свою деятельность было возможно, лишь пройдя всю степень подчиненности органов исполнительной власти в Советском Союзе – от местного к республиканскому и всесоюзному.

Ключевые слова: советская власть, религиозная политика, государственно-церковные отношения, религиозные общества, Волынская область, Ровенская область.

* * *

УДК 94(477)“1945/1952”:378

Лук'яненко О. В.

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава), lukyanyanenko.ov@gmail.com

“НЕ ПОШКОДУЄМО І САМОГО ЖИТТЯ!”: ПОВОЄННИЙ РОЗПОДІЛ ВИПУСКНИКІВ ПЕДІНСТИТУТІВ УРСР

Стаття покликана з'ясувати специфіку розподілу випускників педагогічних інститутів УРСР у повоєнний період (1945–1952 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної періодики дозволило з'ясувати ступінь зацікавленості освітян проблемою працевлаштування молоді. Процес “приживлення” колишніх студентів на місцях стало можливо відтворити із застосуванням методу соціального конструювання. Метод реконструкції повсякдення дозволив відтворити матеріально-побутові умови життя юних учителів за місцем державного розподілу. Оцінка становища молодих учителів, так само як і ставлення їхніх наставників до системи роботи за направленням, була зроблена на основі методу включеного спостереження як складової методів історії повсякдення. У ході дослідження виявлено високий ступінь ідеологізації процесу розподілу освітян у сільські місцевості. Характерним явищем для повоєнної України були факти низької теоретичної та практичної підготовки студентів для роботи у школі.

Ключові слова: педагогічний інститут, розподіл, студенти, повсякдення, підготовка учителів, повоєнна Україна.

Післявоєнна Україна стикнулася із складною проблемою відродження. З руїн доводилося піднімати промисловість, сільське господарство і систему освіти. У попелі війни згоріли не лише приміщення шкіл. Було загублено, винищено інтелектуальну еліту, українських учителів. Багато хто з них повернувся з фронту додому, проте, навіть їхнього числа не вистачало, аби задовольнити потреб держави в учителях. Допомогти у справі загальної просвіти мали перші післявоєнні випуски педагогічних вишів країни.

Доволі логічно, що після війни більшість випускників радо приймали державне направлення у найвіддаленіші куточки Батьківщини, де була потрібна їхня допомога. І, звісно, робили це із заavidною для сучасників відданістю. Так, із повоєнний випуску Конотопського учительського інституту із 137 студентів більшість була направлена у школи Тернопільщини та Миколаївщини. Студенти щиро зізнавалися: “Найвище щастя – віддати самого себе, всі свої сили на служіння народові, Батьківщині. В ім'я батьківщини, якщо треба, не пошкодуємо і самого життя!” [1].

Така відданість дійсно була важливою для держави хоча б з огляду на складні матеріальні умови, що чекали молодого учителя на новому робочому місці. Саме тому директори педагогічних інститутів та викладачі вишів завчасно морально готували своїх вихованців до труднощів. А одночасно із цим не переставали апелювати до свідомості місцевих бюрократів через пресу, закликаючи надавати підтримку молоді. Так, після того, як Київський учительський інститут у 1947 р. випустив 150 учителів для 5–7 класів, більшість молодих людей поїхала у Закарпатську область. Київські педагоги тоді просили західноукраїнських партійців тепло зустріти випускників, подумати про квартиру для молоді та паливо на зиму. Не меншої уваги колишні наставники просили приділити турботливому ставленню до їхніх вихованців з боку старших шкільних колег [2].

У масштабах України під державний розподіл потрапляла сила силенна людей – безліч молодих долів опинялися я в руках держави. Наприклад, 1947 р. Колегія Міносвіти розглянула питання розподілу 4 тис. 860 випускників педінститутів та учительських інститутів, 7 тис. 144 випускників педучилищ та додаткових (одинадцятих) педагогічних класів [3]. Під час розподілу враховувалися побажання шкіл (особливо ж західних областей УРСР). По факту на червень 1947 р. із 12 тис. 43% усіх випускників (5 тис. 270 осіб) направили до шкіл цих областей. Молодих людей не питали про бажання вибору міста чи села: офіційні звіти констатували, що молоді люди їдуть в село із великим задоволенням, із задоволенням. По-іншому не могло у бути, якщо врахувати, що по війні село було домінантою розподілу. У 1947 р. у сільські школи направили 84% випускників (10 тис. 127 молодих учителів). У відповідь на турботливий заклик викладачів педінститутів сільські громади щиро готувалися зустріти юних освітян. Так, у багатьох селах у Тернопільській області широко готувалися до приїзду молодих викладачів, зустрічали випускників із представниками облвн, ради депутатів трудящих готували квартиру, город та речі вжитку для молоді. На місці колишніх студентів зустрічали представники районів і відвозили на транспорті на місце призначення. Наприклад, у Плисківському районі на Вінниччині молодим учителям не тільки дали квартиру та город, але й навіть засіяли цей город ще з весни для тих, хто мав приїхати працювати у школу восени 1947 р. [4].

Та інколи такі подарунки лише снилися випускникам педінститутів. Часто в листуванні зі своїми викладачами з педінститутів молоді люди скаржилися, що їх давали такі квартири, в яких не можна було ні відпочити, ні готуватися до уроків. А в окремих районах на Полтавщині молодому педагогу не давали додому навіть підручників та літератури зі шкільної бібліотеки.